

Andrássyovci a Rožňava

EVA ŠMELKOVÁ – JÚLIUS BARCZI

Vo vyše sedemstoročnej histórii mesta Rožňava účinkovalo viacero významných osobností a rodov. Výhodná poloha pri rieke Slaná v blízkosti hospodárskych i kultúrnych centier, a v neposlednom rade aj nerastné bohatstvo, boli dôvodom záujmu o mesto a jeho okolie zo strany kolonistov i šľachty. Nie každej osobnosti z podnikateľských alebo aristokratických kruhov však bola v rámci vedeckého bádania venovaná pozornosť, akú by si zaslúžila.

Počas našej práce na revízii pamiatkového fondu, ako jednej z dlhodobých úloh Pamiatkového úradu Slovenskej republiky, sme sa pri vypracovávaní aktualizáčnych listov jednotlivých pamiatok mesta Rožňavy, a to najmä u verejných stavieb, opakovane stretávali s výraznou zásluhou niektorých členov rodiny Andrássyovcov (Andrášiovcov) na ich výstavbe.

Andrássyovci sú asi jediným rodom v novovekých dejinách, ktorý sa nám automaticky spája s Rožňavou. Ich vzťah k mestu sa však vyvíjal postupne a nebol vždy kladný. Rožňava sa už roku 1291 stala majetkom ostrihomského arcibiskupstva a bola ním takmer pol tisícročia, až do vzniku rožňavského biskupstva roku 1776. V podstate až do konca 18. storočia boli kvôli týmto majetkovým vzťahom kontakty Andrássyovcov a Rožňavy susedské, teda ako to už zvyčajne býva, viac negatívne.

„Gemerské“ dejiny Andrássyovcov sa začali písať až roku 1578, kedy sa kapitánom hradu Krásna Hôrka stal Peter I. Až do svojej smrti roku 1591 sa úpenlivo snažil získať hrad a k nemu patriace majetky do dedičného vlastníctva. Roku 1585 mu napokon dvor priznal sumu nákladov na opravu hradu, ktorý získal na desať rokov do užívania. Priznal mu tiež majetky po plešiveckých Bebekovcoch.¹

Peter sa v snahe zveľaďovať zverené majetky dostal do sporu takmer so všetkými zemepánmi

¹ SÓS, István. A csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrássy család. In BASICS, Beatrix. *Bettér és Krasznahorka*. Budapest, 2005, s. 20

susediacich statkov, teda i s mestom Rožňava. Andrásy si svoje mocenské nároky uplatňoval neraz aj násilným spôsobom. Jeho posádka napádala obyvateľov mesta a dokonca plienila ich príbytky. Po niekoľkých sťažnostiach rožňavských mešťanov a samotného arcibiskupa vydala kráľovská kancelária v zastúpení vojvodov Ernesta a Maximilána roku 1584 nariadenie, ktoré malo Petrovi Andrásymu a jeho potomkom zakázať „obťažovanie Rožňavčanov“.² Po Petrovej smrti roku 1591 sa novým hradným kapitánom stal jeho syn Matej I., ktorý však pre ťažkú chorobu nemohol svoju funkciu naplno vykonávať. Záujmy panstva bránila energická Petrova vdova Žofia Betzová, ktorá aj napriek napomenutiam dvora neprestávala s útokmi na obyvateľov Rožňavy. Roku 1605 sa Žofia začala s mestom, ktoré požadovalo naspäť svoje pôvodné hranice, súdiť o majetky. Mesto sa sťažovalo u kráľa Mateja II., ktorý listinou z 1. decembra 1608 nariadil ukončenie sporov a Žofii uložil povinnosť akceptovať práva Rožňavčanov.³ Nátlak zo strany Andrásyovcov však pokračoval a Žofia Rožňavčanom odkázala: „Prestaňte s vytyčovaním hraníc, lebo ak neprestanete, viacerí z vás zomrú!“ A tak sa aj stalo, pri ďalšom pokuse vytlačiť krásnohorských pánov zo svojho územia došlo ku krvavej potýčke, pri ktorej piati Rožňavčania prišli o život, trinástich zranili a troch odviekli na hrad Krásna Hôrka.⁴ Krátko po tomto incidente sa pre neutíchajúce represie obrátili Rožňavčania na palatína Juraja Thurzu, ktorý 21. decembra 1610 poveril novohradského župana grófa Žigmunda Forgácha, aby „s pomocou kráľovských pandúrov, vojenskej stráže a v prípade potreby aj ľudu gemerskej stolice získal späť pre Rožňavčanov právo užívať pôvodne vytýčené hranice.“⁵ Spor však neutíchal ani po niekoľkých dohodách medzi mestom, jeho zemepánom a Andrásyovcami a vliekol sa celé storočie. Predmetom stále sa obnovujúcej nevraživosti boli lúky medzi Rožňavou a Krásnohorským Podhradím, ktoré predstavovali problém už za Bebekovcov.

Až 18. septembra 1723 bol podpísaný dokument riešiaci problém vytýčenia hraníc.⁶ Za Andrásyovcov zmluvu podpísal barón Juraj II. Andrásy, zakladateľ mladšej, monockej vetvy rodu. Juraj II. je prvým z Andrásyovcov, ktorého s Rožňavou spájajú mecenášske aktivity. Neskúmajme, či ho k tomu viedol zámer urovnať spory z mestom, alebo ušľachtilejšie pohnútky.

Rožňava mala v blízkosti farského kostola už od stredoveku mestský špitál, ktorý roku 1710 vyhorel. V rokoch 1712-1719 dal Juraj Andrásy vystavať na tomto mieste novú budovu pre špitál a jeho činnosť zaopatril kapitálom 1300 zlatých vo forme základiny, z ktorej 6 percent úroku ročne sa používalo na prevádzku – vykurovanie, stravu a zaopatrenie pre ôsmich

² BOROVSZKY, Samu. *Gömör-Kishont vármegye*. Budapest, 1904. DR. CSUCSOMI. *A csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrásy nemzetség története*. Rožňava, 1900, s. 25.

³ DR. CSUCSOMI, ref. 2, s. 26.

⁴ Listinu bez datovania, pisanú maďarsko-latinsky cituje DR. CSUCSOMI, ref. 2, s. 27 – 28.

⁵ DR. CSUCSOMI, ref. 2, s. 28.

⁶ DR. CSUCSOMI, ref. 2, s. 29.

chudobných. Budova špitála sa dodnes zachovala vo svojej pôvodnej podobe vrátane pamätnej tabule (Betliarska cesta č. 6).

Pôvodná pamätná tabuľa na budove špitála, pripomínajúca dar

Budova rožňavského špitála, ktorý dal pre chudobných obyvateľov mesta postaviť barón Juraj II. Andrásy

V 18. storočí sa styky rodu s mestom skonsolidovali a posilnili vďaka výraznej osobnosti baróna Antona Andrásyho, ktorý sa stal roku 1780 tretím, no v skutočnosti prvým dlhšie pôsobiacim rožňavským biskupom. Zaslúžil sa o dokončenie dvoch dominantných architektúr mesta – biskupskej rezidencie (Námestie baníkov č. 20) a veže biskupskej katedrály (Betliarska cesta č. 3). Okrem týchto, z jeho cirkevného postavenia vyplývajúcej mecenášskej aktivít, sa vo veľkej miere zaujímal aj o školstvo. Staral o stavbu gymnázia (budova na Ulici akademika Hronca 3) a nadaných študentov podporoval formou štipendií.⁷ K jeho menu sa viaže aj založenie dodnes sa rozrastajúcej, hodnotnej rožňavskej biskupskej knižnice. V 18. storočí, po ťažkom období náboženských zápasov medzi katolíkmi a protestantmi, si Rožňavčania vytvorili mimoriadne dobrý vzťah s františkánmi, ktorí „obracali na vieru“ miernejším spôsobom ako jezuiti. K františkánom prechovával sympatie aj sám biskup Andrásy. Roku 1782 venoval rožňavskému františkánskemu kostolu tri zvony s menami sv. František, sv. Anton a sv. Peter z Alkanty. Dokonca roku 1794, keď bol Anton Andrásy dočasne zosadený z biskupského stolca, pretože ako biskup nechcel uznať svetský rozvod, za čo ho panovník pokarhal, uchýlil sa do františkánskeho kláštora, kde aj zomrel a bol pochovaný. Za Antona Andrásyho navštívil Rožňavu aj cisár Jozef II., ktorý však biskupa odignoroval a svoj koč zastavil až pri evanjelikoch, orodujúcich za postavenie vlastného kostola.⁸ Za pôsobenia biskupa Andrásyho bola roku 1793 v Rožňave založená pobočka Slovenského učeného tovarišstva. Nemalou mierou sa o jej založenie pričínili členovia kapituly. Avšak o činnosti rožňavskej pobočky a o jej zániku sa zatiaľ nenašli žiadne archívne pramene. Známe sú iba mená

⁷ TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Šamorín, 1999, s. 14.

⁸ TÖKÖLY, ref. 7, s. 14.

niektorých jej členov.

Zvlášť obľúbeným predstaviteľom rodu Andrásyovcov v Rožňave bol gróf Leopold, známy osvietený aristokrat, slobodomurár, zberateľ a vedec, ktorý sa po zanechaní vojenskej kariéry utiahol roku 1792 sa na svoj betliarsky veľkostatok a celý život sa venoval hospodárstvu, vede a umeniu.⁹ Mal päť nemanželských dcér, ktoré so svojou matkou bývali v Rožňave. Leopolda preslávili okrem jeho zberateľských aktivít a podnikateľských úspechov v oblasti baníctva aj víkendové záhradné slávnosti, ktoré usporadúval pre obyvateľov mesta.

Prvú polovicu 19. storočia môžeme v dejinách rodu Andrásyovcov považovať za problematické obdobie. Betliarska vetva prišla o časť rodového majetku, ktorý získala späť až v sedemdesiatych rokoch 19. storočia. Kým však betliarski Andrásyovci zápasil s finančnými ťažkosťami, Juraj IV. z mladšej monockej vetvy, sa stal jedným z čelných predstaviteľov kultúrneho a hospodárskeho diania v Uhorsku. Môžeme konštatovať, že v 19. storočí nadobudol rod Andrásyovcov európsky význam. Z členov rodu vzišli významní politici, predstavitelia žúp, autori vedeckých publikácií a v neposlednom rade mecenáši umenia, podporovatelia vzdelanosti a dobrodinci chudobných.

Juraj IV. Andrásy bol súčasníkom Istvána Széchényiho, ktorého názory si osvojil. Snažil sa na Gemeri povzniesť úroveň podnikania, ale aj kultúry. Roku 1827 vzniklo v Pešti prvé tzv. Národné kasíno, ktorého zakladateľom bol práve Széchényi. Andrásy bol samozrejme jedným z jeho prvých členov. Kasíno združovalo aristokratov a intelektuálov a hralo dôležitú úlohu pri formovaní spoločenského života v krajine. Za krátku dobu začali vznikať kasína aj na vidieku ako debatné spolky, v takmer každom väčšom meste. Prvé bolo vďaka Andrásymu založené roku 1831 v Rožňave a Juraj Andrásy sa stal jeho predsedom.¹⁰ Tento spolok patril v Rožňave k najvýznamnejším inštitúciám. Mal vlastnú budovu s knižnicou (Námestie baníkov č. 25). Išlo o prestížny klub, v ktorom sa stretávali predstavitelia mesta, aristokracia, bohatí obchodníci, literáti a umelci. Fungovanie spolku až do jeho zrušenia výrazne podporovali práve Andrásyovci, ktorí boli väčšinou aj jeho čestnými predsedami.

A dostali sme sa k jednému z najkrajších príbehov vzťahu šľachty ku kraju svojho rodového sídla, za ktorým stojí gróf Dionýz Andrásy, syn Juraja IV., posledný mužský potomok monockých Andrásyovcov, a jeho manželka meštianskeho pôvodu Františka Hablawetsová. Grófsky pár žil utiahnutým životom, väčšinou v zahraničí. Prostredníctvom svojho správcu (po roku 1901 ním bol István Sulyovszky) však darovali mestu Rožňava, ale aj širokému okoliu hradu Krásna Hôrka, množstvo darov a podpôr, o existencii ktorých sa môžeme dozvedieť z pedantne vedeného účtovníctva,¹¹ ale aj z ďakovných nápisov na konkrétnych budovách.

⁹ GALAVICS, Géza. *Az angolkert mint utópia*. Budapest, 2002, s. 186.

¹⁰ PÓSCH, József. *A Rozsnyói Társalgási Egylet százéves története*. Rožňava, 1931, s. 23.

¹¹ SULYOVSZKY, István. *Gróf Andrásy Dénesné életéről és haláláról*. Budapest, 1908, s. 230-237.

Vyberme z nich len tie, ktoré sa priamo nachádzajú v meste Rožňava. Medzi prvými spomeňme sirotinec, v Rožňave nazývaný Františkin (Šfárikova ulica č. 45). Na priečelí tejto

Budova sirotinca, dar Františky Andrásyovej mestu

budovy je dodnes umiestnená reliéfná podobizeň grófký. Susediacou budovou je múzeum so stálou expozíciou histórie baníctva (Šfárikova ulica č. 43). Budova bola postavená v rokoch 1905-10 podľa projektu domáceho inžiniera Müllera. Táto secesná stavba bola darom Dionýza Andrásyho mestu. Štukatérsky majster zobrazil grófa s typickými fúzmi a bradou na pilastroch hlavnej fasády. Dionýz

s Františkou podporovali aj výstavbu škôl. V Rožňave prispeli na výstavbu katolíckeho i evanjelického gymnázia, ktoré tak dostali nové kvalitné budovy (Ulica akademika Hronca č. 1 a Ulica zeleného stromu č. 14). Autorom projektov obidvoch škôl bol budapeštiansky architekt Alexander Baumgarten. Vo vestibule katolíckeho gymnázia je osadená pamätná tabuľa výstavby, kde sú medzi osobnosťami, ktoré sa o výstavbu zaslúžili, na prvých miestach uvedení Dionýz a Gejza Andrásyovci. Pri svojich sponzorských aktivitách Dionýz a Františka neuprednostňovali žiadne vierovyznanie. Reformovanej cirkvi darovali prostriedky na zaplatenie organu. Prispeli aj na výstavbu židovskej synagógy, ktorá bola v 70. rokoch 20. storočia zbúraná. Rožňavčania však z nej zachránili tabuľu, pripomínajúcu dobrodinku Františku. Dnes je umiestnená na budove múzea. Zaujímali sa i o nemocnicu, ktorú založil ich predok a prispeli do základiny kapitálom 1000 forintov. Pre nemocnicu medzitým nadácia Kósu a Schoppera postavila novú budovu (ulica Kósu a Schoppera 22). Z pôvodnej budovy špitála pri katedrále sa stal chudobinec. Pre kultúrne povznesenie obyvateľov mesta bola dôležitá aj knižnica, ktorú ako súčasť kasína, venoval taktiež Dionýz Andrásy. Knižnicu s 1600 zväzkami ako prvý navštívil sám gróf, ktorého erb, rodové heslo *Non videri sed esse* (Nie zdať sa, ale byť!) a nápis Andrásy Dénes Könyvtár (Knižnica Dionýza Andrásyho) zdobili mohutnú presklenú skriňu s knihami.¹² Vďační Rožňavčania pomenovali po Dionýzovi svoju hlavnú ulicu,

Štukový portrét grófa na pilastri hlavnej fasády budovy múzea

¹² LORINČÍKOVÁ, Silvia. Gróf Dionýz Andrásy – priateľ múz. In *Gróf Dionýz Andrásy mecén a milovník umenia*. Budapest, 2006, s. 19

Budova banického múzea, dar grófa Dionýza Andrásyho mestu Rožňava

vedúcu na Brzotín.

Do života mesta na začiatku 20. storočia výrazne zasiahla smrť Františky, ktorú obyvatelia mesta a aj gróf sám považovali za iniciátorku darov. Zomrela 26. októbra 1902 v Mníchove a Dionýz sa rozhodol, že jej dá postaviť monumentálnu hrobku pod svojim rodovým hradom. Kým sa neukončila výstavba secesného mauzólea v Krásnohorskom Podhradí, grófkou dočasne pochovali v Mníchove. V deň druhého výročia jej smrti bola hrobka vysvätená a scéna pre jeden z najpôsobivejších pohrebov v strednej Európe bola pripravená. Dianie v Rožňave a Krásnej Hôrke vtedy sledovala tlač v celej monarchii a v okolitých štátoch. Prípravou rozlúčky s grófkou boli poverení predstavitelia mesta a gymnaziálny profesor Miklós Komoróczy. Mesto Rožňava sa 26. októbra 1904 zaodelo do smútku. Európu obleteli fotografie obrovského baldachýnu, pod ktorým bola truhla posvätená na železničnej stanici v Rožňave, monumentálnych slávobrán, ktoré boli postavené v meste na počesť zosnulej a nekonečných špalierov smútiacich Gemerčanov.

Vďačnosť mešťanov sa odzrkadlila v iniciatíve postaviť grófke Františke na námestí pomník. V roku 1903 bola vyhlásená verejná súťaž, do ktorej sa prihlásilo 21 sochárov a súčasne aj verejná zbierka. Súťažné návrhy vyhodnocovala komisia, no konečné slovo mal starý gróf, ktorý opäť prispel nemalou čiastkou. Secesný pomník z carrarského mramoru nakoniec vyhotovili sochári Ján Horvay a Edmund Szamovolszky. Architektonické riešenie areálu vypracoval autor krásnohorskeho mauzólea Richard Berndl a staviteľ Eduard Schmucker.¹³ Nápis pod bustou hlása: Františka Andrásyová - Veľkodušnej patrónke duchovného života, osvety a umenia, dobrosrdečnej podporovateľke

Kartuša s podobizňou grófkvy na budove sirotinca

¹³ BARCZI, Július: Prednáška *Százéves a rozsnyói Andrásy Franciska-emplékmű (Storočný rožňavský Františkin pomník)*. IV. Dni Andrásyovcov – radnica, Rožňava 25. 10. 2005.

biednych, vdov a sirôt z verejnej zbierky postavili vďační Rožňavčania roku 1905. Roku 1973 bol pomník z pôvodného miesta odstránený, jeho architektúra a kovaná ohrada boli úplne zničené. Sochárska časť bola premiestnená do Krásnohorského Podhradia, kde bola provizórne inštalovaná pred mauzóleom. V roku 1993 sa však pomník, ako symbol mesta, na

Pomník grófký Františky Andrássyovej na námestí v Rožňave

námestie vrátil, bolo zrealizované jeho reštaurovanie a komplexná rekonštrukcia na pôvodnom mieste.

Vráťme sa však ešte k betliarskej vetve, ktorej členovia sa okrem charitatívnych aktivít venovali aj politike a podnikaniu, čím zabezpečovali živobytie pre široké okolie. K zaujímavým osobnostiam na prelome 19. a 20. storočia patrí gróf Gejza I. Andrássy, známy cestovateľ, poľovník, podnikateľ, spisovateľ, výtvarník a mecenáš, ktorý sa hlboko vryl do pamätí mnohých starých Rožňavčanov. Bol poslancom

uhorského parlamentu za mesto Rožňava, s čím súvisia aj jeho úsmevné predvolebné vystúpenia pred Rožňavčanmi. Na jedno také z roku 1910, si László Kocsis z Drnavy spomínal takto: „...celý kraj patrilo ako fideikomis Andrássyovcom. Ich boli hory, doliny, najúrodnejšia zem, bohaté lesy, čriedy jeleňov... a ich bol aj okresný poslancový mandát. Ak si ho nikto múdrejší z Andrássyovcov nenárokoval, poslancom sa stal betliarsky gróf Gejza. Keď sa už zdalo, že sa ľud na námestí zhromaždil, priestor bol plný povozov, koní, zvedavých mešťanov, z práce uvoľnených baníkov..., no hlavne gazdov, lebo predovšetkým oni mali volebné právo..., gróf s kozou briadkou sa postavil na schody pred sochou a kývol. Keď sa dav utíšil, hlasno oznámil: „Ľudia! Pasienky zostanú ako sú, ostatné vám povie správca.“ To bolo celé hlbokomyselné programové vyhlásenie. Znamenalo v podstate toľko, že gazdovia nemuseli za užívanie pasienkov ani naďalej platiť, preto zborovo zvolali „Éljen!“¹⁴

¹⁴ BAJI, E., CSORBA, L. *Kastélyok és mágnások*. Budapest, 1994, s. 7.

Prirodzená charitatívna činnosť ostatných členov rodu bola zatienená dobročinnosťou krásnohorského grófa Dionýza a jeho manželky Františky. Veď i grófsky pár Gejza I. a jeho manželka Eleonóra Kaunitz zu Rietberg sa zaslúžili o rozvoj kultúry v Gemerskom regióne, o hospodárstve ani nehovoriac. O Eleonóre vieme, že bola čestnou predsedníčkou rožňavského ženského spolku, ktorý jej takto prejavil vďaku za starostlivosť o deti a chudobných v meste. Súdobá tlač Eleonóru označovala za ozdobu spoločnosti, krásnu dámu a vynikajúcu hostiteľku.¹⁵ Gejza Andrásy daroval mestu rozmernú olejomalbu Attilova smrť od Františka Paczku z roku 1884, ktorú pravdepodobne kúpil priamo od jej autora v Ríme. Obraz je dodnes v zbierkach rožňavského múzea.

Ako na záver zhodnotiť vzťahy mesta Rožňava a Andrásyovského rodu? Musíme konštatovať, že ani s odstupom rokov väzby mesta Rožňava a Andrásyovcov nezoslabli. Okrem budov, ktoré sme spomenuli, a ktoré dodnes slúžia obyvateľom mesta a v mnohých prípadoch si dokonca zachovali pôvodné využitie, spomeňme národné kultúrne pamiatky, sídla rodu Andrásyovcov - hrad Krásnu Hôrku a kaštieľ v Betliari. Práve tieto objekty sú cieľom návštevy domácich i zahraničných turistov, čím dodnes prinášajú mestu Rožňava prospech.

---

¹⁵ BARCZI, Július: Prednáška *Grófka Eleonóra Kaunitz zu Rietberg (1862 – 1936) a jej stopy v Gemeri*. Český spolok, Rožňava 11. apríl 2006.